

to, že informace o mladší generaci z velké části chybí. Kniha by mohla být ještě zajímavější, kdyby věnovala více pozornosti mladým dospělým jedincům narozeným 15–25 let po kolektivizaci a jejich názorům na základní výzkumná témata. Do jaké míry sdílejí se starší generací kolektivní paměť kolektivizace? Jak se dívají na právě probíhající procesy sociální změny? Jak budují a udržují vztahy ke své rodině? Sdílejí sociální hodnoty střední a starší generace v oblasti představ o prestiži a důvěryhodnosti? ...

I přes tento nedostatek představuje práce Davide Torsella solidní a zajímavý příspěvek nejen k etnografii daného regionu, ale také k lepšímu antropologickému pochopení širšího tématu důvěry a nedůvěry jako základu sociálních vztahů.

Haldis Haukanes
(Z angličtiny přeložil -mrs-.)

Petr Lozoviuk: *Evropská etnologie ve středoevropské perspektivě*

Pardubice, Fakulta humanitních studií
Univerzity Pardubice 2005, 189 s.

Kniha je pokusem mladého kolegy alespoň částečně zaplnit teoretické a metodologické vakuum české etnologie i českého národopisu (etnografie) a současně vyvolat diskusi k problémům, jimž se většina zdejší odborné obce, jak etnologické, tak národopisné (etnografické), již dlouhá desetiletí vyhýbá. Tento záměr konečně Petr Lozoviuk vtělil hned do úvodu své knížky. Jeho počin je proto třeba vítat a také chválit pro odvahu vstoupit na ošemetnou půdu oborové teorie a metodologie, ale i pro zřetelnou autorovu snahu vyjasnit si pomocí napsaného textu vlastní odborné problémy. Kniha je rozdělena na dvě části, z nichž první je věnována povýtce teoretickým a metodologickým problémům („Přístupy – historie, teorie a metodologie oboru“); ve druhé části („Případové studie“) autor nabízí čtenáři

svou aplikaci teoretických a metodologických východisek rozebíraných v první části knihy. Světlo světa tak spatřila první česká studie zaměřená výrazně na seznámení české etnologické a etnografické obce s některými aspekty moderní teorie a metodologie společenských věd.

Přinejmenším od poloviny 19. století nevzniká (a neexistuje) ve společenských vědách oborová teorie i metodologie nezávisle na jiných oborových teoriích a metodologiích – jednotlivé obory se vzájemně inspirují a také si vypomáhají. Tuto skutečnost je třeba mít na paměti při čtení Lozoviukovy studie; inspirací z jiných oborů – zejména z antropologie a sociologie, je daleko víc, což znamená, že teoretický i metodologický obzor každého etnologa či etnografa může být daleko širší a možná více vzdálený, než je obzor nabízený autorem. Jistým omezením Lozoviukovy argumentace je totiž skutečnost, že se v obecných otázkách hodně opírá o německy psanou literaturu a o českou překladovou literaturu; v posledních desetiletích ovšem vychází velmi mnoho důležitých studií v angličtině.

Každá podobná práce přináší i problémy, které odrážejí jak současnou názorovou situaci v oboru, tak i představy a názory samotného autora. K některým problémům tohoto druhu se pokusím připojit několik poznámek.

Hned první kapitola „Od národopisu k evropské etnologii“ otevírá problém chápání či vymezení badatelského prostoru, v tomto případě prostoru střední Evropy. Z textu se zdá, že Lozoviuk uvažuje o střední Evropě v historickém kontextu pojmosloví z doby před pádem tzv. železné opony – tedy z doby před koncem roku 1989. Tehdy se pojmem střední Evropa rozuměla oblast zahrnující Německo a Švýcarsko s Rakouskem (tedy tzv. země svobodného západního světa), zatímco Polsko, Československo, Maďarsko a Slovinsko se počítaly k východní, mocenské zóně Sovětského svazu a přeneseně k východní

Evropě. Většina dat zmiňovaných v jinak fundované první kapitole se totiž vztahuje jen k dějinám německé či rakouské etnologie a národopisu. Například v poznámce o nadregionálních národopisných společnostech (str. 14) se uvádějí jen národopisné společnosti německé, rakouská a švýcarská; v téže době byly ovšem na území Rakouska-Uherska založeny i další nadregionální národopisné společnosti, a to polská, maďarská, ukrajinská a česká. V textu najdeme jen občasné zmínky o situaci v českém národopisném prostředí; pokud je ale základem předlistopadový pojmoslovný kontext, pak vzniká otázka, proč se o českém národopise v této kapitole vůbec hovoří.

Druhou možností ovšem je, že autor skutečně mínil střední Evropu v jejím geografickém vymezení (Německo, Rakousko, Švýcarsko, Slovinsko, Maďarsko, Slovensko, Česko a Polsko); pak ovšem vyvstává otázka, proč je veškerá pozornost soustředěna na dějiny etnologie a národopisu právě jen v Německu a trochu i v Rakousku (není třeba zmíněna generace badatelů tzv. vídeňské školy). Nechci zde bojovat za český národopis, k jehož metodologickým a teoretickým nedostatkům jsem se svého času vyjádřil; rozhodně ale do středoevropského etnologického kontextu patří etnologie polská a maďarská a v jisté míře i slovenská a slovinská, o nichž autor vůbec neuvažuje. Chápu, že se nepadně studují maďarské odborné studie, ale v padesátých až sedmdesátých letech byla maďarská etnologie v celoevropském kontextu stejně kvalitní jako etnologie švédská. V případě slovinské, slovenské a polské etnologie ovšem jazykové zábrany neexistují – zejména u erudovaného badatele, který přinejmenším v polském prostředí prováděl výzkumy.

Druhá kapitola, myslím, do této knihy vůbec nepatří a je nejspíše autorovou úlitbou pardubické univerzitě, která mu celou studii vydala. Text nazvaný „Téma- ta a problémy aneb jak napsat etnologic-

kou studii“ má totiž charakter učebnice (skript) a se zbytkem knihy příliš nesouvisí. Základem je úvod do teorie a metodologie výzkumu a teorie a metodologie zpracování získaných dat. Učebnicový charakter kapitoly je nejvíce patrný na jejím konci (str. 36), kde je dokonce publikována jakási ideální osnova diplomové práce. Na místě by ovšem byla kapitola věnovaná vývoji etnografické a etnologické metodologie od poloviny 19. století až po současnost.

K této kapitole mám ještě jednu poznámku. Nedomnívám se, že je možné hovořit o etnologických datech získávaných v terénu. V terénu se zpravidla získávají data, která označujeme jako etnografická – jsou to popisy společenských a kulturních jevů, které výzkumník při pobytu v terénu zjistil a zaznamenal, tedy popsal. Hned je třeba říci, že data označovaná jako etnografická získává nejen etnolog, ale i antropolog či sociolog. Jsou to právě jen terénní data. Pokud někdo publikuje pouze taková data anebo jen jejich souhrny, v nichž nenajdeme žádné anebo minimální zobecnění, bývá zpravidla označován za etnografa či národopisce. Z dat získaných v terénu je ovšem možné vytvořit poznatky etnologického charakteru – jsou to zpravidla teoretické závěry či potvrzené hypotézy řešící problémy formulované etnologickou vědou. Rozhodně vstup etnologa do terénu nedělá z jím nasbíraných terénních dat data etnologická. Není konečně zase až tak neobvyklé, že i erudovaný etnolog si občas užije napsání etnografické studie, která nemá žádné velké teoretické ambice.

V současných debatách o povaze etnologie, etnografie či antropologie bývá někdy kamenem úrazu „historická terminologická zátěž“. Tím míním, že občas současní kolegové používají zejména termíny „etnografie“, „národopis“ a „etnologie“ v jejich historickém významu – několikrát se to stalo i autorovi. Mladší generaci, která již nepamatuje československou situaci z let předcházejících listopadu 1989, je třeba připomenout, že od konce čtyři-

cátých let minulého století až do začátku devadesátých let téhož století pokrýval termín etnografie všechny roviny odborné a vědecké činnosti, ať již měly charakter pouze etnografický, etnologický či antropologický. Tato minulost je již skoro patnáct let za námi, a proto by k podobnému změnění pojmů již nemuselo docházet. Rozdíl mezi pojmy etnografie (národopis) – etnologie – antropologie jsou již dnes dosti přesně vymezeny.

Třetí kapitola „Etnická indiference a význam jejího studia v etnologii“ je autorovým pokusem podat vyčerpávající pohled na problematiku kolektivních identit a zejména pak identit etnických. To je ovšem téma velmi obsáhlé a v posledních třiceti letech byly problematice skupinových identit obecně a etnických identit zvláště věnovány stovky knih a článků. Z tohoto hlediska je celá kapitola dosti dobrým úvodem do dané problematiky, i když má autor trochu problém s teorií sociální konstrukce reality (viz stejnojmenná kniha Bergera a Luckmanna). Speciálním směrem studia skupinových identit jsou dnes výzkumy identity obyvatel nejrozličnějších hraničních území – státních i jiných. V poslední době k tomuto tématu vyšel například sborník editovaný Ulrikou H. Meinhof *Living (with) Borders. Identity Discourses on East-West Borders in Europe* (Aldershot: Ashgate 2002), který bývá používán jako učebnice.

Ke čtvrté kapitole „Text a možnosti jeho etnologické interpretace“ mám jen jednu poznámku. Ve třetí kapitole zmiňovaný Vladimír Macura byl nejen výtečným badatelem na poli českého nacionalismu a české identity (zasloužil by si i titul českého sociálního antropologa), byl i výborným znalcem tartuské školy. Je škoda, že Lozoviuk nepoužil jeho sémiotické texty právě v této kapitole.

Kapitoly pátá „Etnoregionalismus a globalizace“ a zrovna tak i desátá „Etnické přistěhovalectví do Spolkové republiky a jeho historické, kulturní a politické záze-

mí“ nemají podle mého názoru s etnologií mnoho společného. Spíše oscilují mezi teoriemi sociálního inženýrství a sociální politiky. Obecně mají spíše popisný (etnografický) charakter a pro hlavní téma studie (autorův zájem o skupinové identity) nemají skoro žádnou cenu. Bylo by ale docela zajímavé, kdyby v budoucnu nějaký etnolog rozebral příčiny českého i německého „zachraňování“ krajanů z nejrůznějších koutů světa.

Tím se dostávám ke druhé části knihy. Myslím si, že by čtenáři usnadnilo orientaci i pochopení jednotlivých kapitol, kdyby Petr Lozoviuk vždy v poznámce uvedl, kdy a kde již byla předchozí verze textu publikována. Napadlo mne to při čtení sedmé kapitoly „Libinsdorf či Karlov?...“, která již byla uveřejněna v *Českém lidu*. Textu ani autorovi by to nijak neškodilo – navíc je to běžná praxe, kterou používali i teoretičtí velikáni jako Clifford Geertz anebo Arnošt Gellner.

V kapitolách 6–9 se autor zabývá problematikou skupinových identit, především etnických a lokálních. „Svatořečení a roviny jeho diskurzivity“ (kap. 6) pracuje se situací, která nastala v České republice roku 1995 v souvislosti se svatořečením Jana Sarkandera. „Překlad Bible do lokálního jazyka jako projev etnické emancipace“ (kap. 7) je rozbohem pokusů o národní obrození Kašubů. „Libinsdorf nebo Karlov?“ (kap. 8) nabízí čtenáři historický obraz nacionalistických bojů Čechů a Němců o německý jazykový ostrov, v němž obyvatelé tohoto ostrova byli spíše objekty než subjekty národnostního boje. „Migrace a kolektivní identita – migrační pohyby na území Bosny a Hercegoviny“ (kap. 9) se zabývá problematikou multi-etnických oblastí a možnostmi soužití několika etnik. Kapitola má výrazně historizující charakter a Lozoviuk se zde utíká zase především k popisu situací (a migrací). Je ovšem možné, že mu nedostatek etnografických dat vztahujících se ke skupinovým identitám neumožnil důkladnější analýzu společen-

ských procesů probíhajících v Bosně a Hercegovině. Mimochodem německy psaná „Hercegovina“ v názvu kapitoly nabízí domněnku, že starší verze textu byla nejspíše určena pro nějaké německé periodikum.

Lozoviuk v úplném závěru této kapitoly poznamenává, že „... stovky a tisíce již plně asimilovaných obyvatel BaH se začaly jakoby rozpomínat na vlastní (skutečné či domnělé) etnické kořeny. Takto byl uveden do pohybu zajímavý proces reetnizace...“ (str. 152). V tomto případě není zajímavé konstatování o počátku nějakého procesu; zajímavá je spíše otázka, proč a jak ke zmiňovanému procesu reetnizace vůbec došlo. Průběh občanské války v Bosně a Hercegovině totiž autorovi tvrzení o plně asimilovaném obyvatelstvu odporuje – ona úplná asimilace asi zas až tak úplná nebyla. Právě krizové či konfliktní situace jsou nejlepší příležitostí pro každého badatele na poli skupinových identit, aby zjistil, jaká identita je v dané situaci pro jeho informátory (účastníky konfliktu) nejdůležitější. V případě Bosny a Hercegoviny se zdá, že to byla kombinovaná identita nábožensko-etnická, což je však jen moje hypotéza. Nevím, zdali tento problém někdo skutečně důkladně zkoumal. Vracím se tak k poznámce uvedené ke třetí kapitole – výzkum skupinových identit není zdaleka tak jednoduchý, jak si Petr Lozoviuk představuje, což pochopitelně platí i o výzkumu etnických identit.

Josef Kandert

Petr Janeček: Černá sanitka a jiné děsivé příběhy. Současné pověsti a fámy v České republice

Plot, Praha 2006, 367 s.

Česká sociální antropologie, etnografie a příbuzné disciplíny nemají po pádu „národopisného paradigmatu“ nejlepší výsledky ani sociální ohlas, což ukázala i nedávná diskuse na toto téma na stránkách *Českého*

lidu (2004, 91 (1) až 2006, 93 (1)). Obzvláště špatně na tom je folkloristika, jednak proto, že dlouho šlo o nedostatečně rozvíjenou badatelskou perspektivu, ale i z toho důvodu, že je v obecném povědomí spojována hlavně s antikvaným studiem mytologie, „národních“ pohádek, pranostik a zvyků raného novověku či 19. století. Prvotina mladého pražského folkloristy Petra Janečka nicméně ukazuje, že nic z těchto nelichotivých charakteristik nemusí platit věčně – výzkumná perspektiva a metody moderní folkloristiky se nemusí obrozovat „zevnitř“, leckdy stačí být v úzkém kontaktu se zahraničním (západním, ale třeba i polským a slovenským) vývojem tohoto oboru. Bez ohledu na domácí oborové autority totiž Janeček uvádí do české folkloristiky důležité téma výzkumu moderních pověstí, jejichž výpovědní hodnota daleko překračuje hranice jeho vlastní disciplíny. Vedle nečetných studií oborového slangu, nápisů, anekdot či dětského folkloru se nám tak dostává do rukou vyzrálé folkloristické dílo, jež (doucejme) bude formovat další směřování této disciplíny a přinese užitek i jiným, především sociologii a psychologii. Důvod je nasnadě: „současné pověsti a fámy ... představují ... nesmírně cennou výpověď o naší společnosti a kultuře, která je na rozdíl od sociologických anket a uměleckých děl zcela nevědomá a kolektivní, a proto v mnohém i pravdivější“ (s. 341).

Existence moderních pověstí, odrážejících sociokulturní dispozice společností 20. století, ale stejně tak i jejich obavy, skryté mentální a behaviorální vzorce či normy a hodnoty, je známá přinejmenším od poloviny minulého století. Folklor tedy nevyhynul, jen se žánrově transformoval a i v případě pověstí a fám, jež jsou vedle anekdot nejrozšířenější formou, začal před transcendentními bytostmi a silami dávat přednost „reálným“ nebezpečím a úkazům. S výjimkou dětských recipientů již málokoho zaskočí hejkal nebo polednice, moderní sídliště a vysokoškolské koleje jsou však „zabydleny“ vrahy a perverty, ve *fast foodo-*